

Traduir entre català i castellà: un camp de treball per explorar¹

Cristina García de Toro

Universitat Jaume I. Departament de Traducció i Comunicació

Campus Otero de Rosales s/n. 12080 Castelló

Find similar papers at core.ac.uk

provided by

Resum

En iniciar-se el període democràtic assistim al re/naixement de la traducció entre les diferents llengües de l'Estat espanyol: el català, el gallec o l'èuscar, en combinació amb el castellà, o bé combinades entre elles: gallec-èuscar, català-gallec, etc. La descentralització de les institucions i la progressiva recuperació de la normalitat en l'ús d'aquestes llengües han fet possible que les combinacions lingüístiques esmentades estiguin presents en el panorama de la traducció actual.

Centrant-nos en la traducció entre castellà i català, i en el període que s'inicia amb la recuperació de la democràcia i arriba fins al moment actual, observem que aquesta pràctica de traducció comença a ser present en diferents àmbits, com són el literari, l'audiovisual, l'administratiu, el científicotècnic, el publicitari o l'informàtic. I comença també de manera incipient l'activitat investigadora. L'objectiu d'aquest article és esbossar una panoràmica general de la situació actual de la traducció entre castellà i català en aquests dos vessants, professional i investigador.

Paraules clau: traducció castellà/català, àmbits professionals, investigació.

Abstract

The restoration of democracy in Spain witnessed the (re)birth of translation between the different languages spoken in the country: Catalan, Galician and Basque, into and from Spanish (or Galician into Basque and vice-versa, Catalan into Galician, etc.). The creation of regional governments and the progressive recovery in the use of regional languages have made possible the recovery of this translation practice.

Focusing on professional practice between Spanish and Catalan, and in the period from the restoration of democracy until now, it is possible to state that this translation practice has begun to make its presence felt in a number of professional fields, such as: literary translation, audiovisual translation, legal translation, scientific and technical translation, computer assisted translation or advertising translation. Research has also begun in these fields. In this article, I shall present a general overview of the current translation situation between Catalan and Spanish in the professional market and a general state of the art on the research of this translation variety.

Key words: translation Spanish/Catalan, professional fields, research.

1. Aquest treball ha estat realitzat en el marc del projecte BFF 2002-01932 del Ministerio de Ciencia y Tecnología i amb el suport de Fondos FEDER.

En aquests darrers trenta anys hem assistit al naixement de noves modalitats de traducció, com la traducció dels productes multimèdia, la traducció audiovisual en nous suports i formats, les noves modalitats d'interpretació, etc. Hem contemplat també com la traducció ampliava el seu àmbit d'estudi a tots els camps d'especialització: tècnics, comercials, jurídics, etc. A l'Estat espanyol, a més, com a conseqüència dels canvis sociopolítics que comporta l'inici del període democràtic, hem assistit al re/naixement de la traducció entre les diferents llengües de l'Estat: el català, el gallec o l'èuscar en combinació amb el castellà, o bé combinades entre elles: gallec-èuscar, català-gallec, etc. La traducció entre català i castellà també hi és present. I, com elles, presenta uns contorns i unes característiques que són conseqüència de la situació de contacte i convivència que han viscut aquestes parelles lingüístiques des del seu naixement.

Com a llengües en contacte, el català i el castellà han passat per moments de calma i relació més o menys estable, però també per moments de crisi i relació turbulenta. La traducció entre aquestes llengües s'ha fet ressò dels alts i baixos que han sofert les llengües en la seua convivència i ha passat igualment per períodes més fructífers o menys, en funció del caràcter favorable o desfavorable dels respectius governs envers el multilingüisme. Així, trobem etapes en què hi ha hagut una presència d'aquest tipus de traducció innegable, i unes altres en què ha estat inexistent o anecdòtica. En els seus inicis, per exemple, va ser una pràctica de traducció capdavantera en el panorama estatal: el seu naixement va ser molt primerenc, el podem situar a les acaballes del segle XIII, amb la traducció de textos jurídics (Bacardí, 1997: 29). I també primeirenca va ser la seua consolidació i esplendor: en els segles XIV i XV, amb la traducció dels grans autors de la literatura medieval catalana al castellà: Ramon Llull, Joanot Martorell, Arnau de Vilanova, Eiximenis, etc. (Santoyo, 1995: 27-28). A aquests moments inicials d'especial puixança, però, segueixen també períodes de davallada i crisi. Moments que són conseqüència de la davallada del català i de la imposició del castellà per part dels diferents governs absolutistes. Dos moments clau en aquest aspecte van ser el període comprès entre els segles XVI i XVIII i, més recentment, el període franquista. En ambdós casos la traducció entre aquestes dues llengües va ser pràcticament inexistent, i en ambdós casos es van interrompre moments decisius de la traducció entre català i castellà; en el primer s'interromp l'etapa d'esplendor dels segles XIV i XV i, en el segon, el procés de normalització d'aquesta pràctica traductora, procés que s'havia iniciat durant la segona meitat del segle XIX —amb les traduccions al català dels principals autors i obres de la literatura castellana, entre elles el *Quixot* (vg. Bacardí, 2000, i Barcardí i Estany, 1999)— i que havia significat el ressorgiment de la traducció al català després dels segles de decadència (XVI al XVIII).

Actualment, la traducció entre el català i el castellà continua sent subsidiària de les circumstàncies polítiques presents i de la relació que mantenen les dues llengües. Ara per ara, la seua presència és conseqüència del context democràtic, de la recuperació de les institucions autonòmiques i de la presència o absència de la llengua catalana en els diferents àmbits d'ús.

Mirant a grans trets la situació actual en camps com l'editorial, l'administratiu, el científicotècnic, l'audiovisual, el dels productes informàtics o el de la publicitat, observem el següent:

1. Començant per l'àmbit editorial, i d'acord amb les dades estadístiques que recollia Santoyo (1985: 132), procedents d'*El libro español*, núm. 242, 255, 267, 278 i 289-290 i pertanyents als anys 1977 al 1981, la traducció entre català i castellà era inexistent en aquell període. Actualment, per contra, i d'acord amb les dades del Ministerio de Educación, Cultura y Deporte que presentem a continuació (quadre 1), ha passat a ser ja un fet consolidat a hores d'ara i a ocupar posicions d'una certa rellevància en el panorama actual:

En el quadre s'observa que ja hi són presents totes les llengües de l'Estat, i el català, en concret, ocupa una posició gens menyspreable com a llengua de traducció, per davant fins i tot de llengües com el japonès o el rus.

Tot i que aquest és l'únic àmbit en què és possible tenir accés a dades estadístiques (pensem que és l'únic en què apareix consignat el nom del traductor en els seus treballs), si mirem la resta d'àmbits observem també una tendència similar.

2. En el camp administratiu, la traducció entre català i castellà ha assolit en aquestes darreres dècades un grau de consolidació elevat. La traducció de documents

Quadre 1. Evolució de la producció editorial entre 1994 i 1998 per llengua traduïda. (Font: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte: <http://www.mcu.es>, Libros, Archivos y Biliotecas [consulta 29 de gener de 2001]).

	Número de ISBN					Variación %			
	1994	1995	1996	1997	1998	95/94	96/95	97/96	98/97
Inglés	6.483	6,731	5,996	7,128	7,431	3,8	-10,9	18,9	4,3
Castellano	1.285	1,448	1,710	1,889	1,943	12,7	18,1	10,5	2,9
Francés	1.560	1,519	1,421	1,688	1,896	-2,6	-6,5	18,8	12,3
Alemán	880	953	844	873	1,140	8,3	-11,4	3,4	30,6
Italiano	716	692	626	854	981	-3,2	-9,5	36,4	14,9
Catalán	132	347	400	373	474	162,9	15,3	-6,7	27,1
Japonés	24	57	74	147	214	137,5	29,8	98,6	45,6
Latín	127	125	205	108	136	-1,6	64,0	-47,3	25,9
Portugués	56	111	81	104	120	98,2	-27,0	28,4	15,4
Griego	92	138	153	113	111	50,0	10,9	-26,1	-1,8
Gallego	7	32	53	66	84	357,1	65,6	24,5	27,3
Ruso	68	63	50	71	75	-7,4	-20,6	42,0	5,6
Euskera	6	41	30	36	38	583,3	-26,8	20,0	5,6
Árabe	26	29	34	41	37	11,5	17,2	20,6	-9,8
Neerlandés	27	34	41	26	35	25,9	20,6	-36,6	34,6
Otras lenguas	207	125	115	144	205	-39,6	-8,0	25,2	42,4
TOTAL*	11.696	12.445	11.833	13.661	14.920				

(*La casella corresponent al total és un afegit nostre, i també la negreta.)

administratiu en la direcció del castellà al català, en concret, ha estat una peça fonamental en el procés de normalització de la llengua. La demanda de traduccions en aquest àmbit ha estat justificada per la necessitat de disposar dels documents administratius en les dues llengües oficials de les comunitats amb llengua pròpia.

3. Per la seua part, en l'esfera científicotècnica la llengua catalana està consolidant-se en el món acadèmic i la protecció i el suport d'institucions com la Unió Europea o la UNESCO ha afavorit la traducció cap a aquesta llengua. Ara bé, com en l'àmbit anterior, la direcció lingüística predominant ha estat del castellà al català.
4. En el terreny audiovisual, un àmbit de gran ressò entre la ciutadania, la tendència és la inversa. El doblatge del castellà al català s'efectua amb certes reserves per raons estètiques i econòmiques. Però no ocorre el mateix en la direcció del català al castellà: en aquesta direcció la traducció està incrementant-se darre-rament gràcies a l'aparició de productes audiovisuals d'èxit en català. La traducció de sèries com *Poble nou* (1992), *Les tres bessones* (1997), *Herència de sang* (1998), *Nissaga de poder* (1998), *Bellvitge hospital* (1999), *Plats bruts* (1999) o la sèrie documental *Veterinaris* (2000) confirmen aquesta tendència. D'altra banda, la traducció d'altres llengües al castellà i posteriorment del castellà al català —l'anomenada traducció intermediària (Toury, 1995)— és present des dels mateixos inicis de les televisions autonòmiques, on és una pràctica freqüent (Televisió de Catalunya, 1997: 110-208), molt més que en la traducció per a la gran pantalla.
5. En un altre àmbit com és el de la traducció assistida per ordinador, també s'observa la presència de productes en aquest parell de llengües; productes procedents tant d'iniciatives privades (programes com *Ara* de l'empresa Autotrad o *ES-CA/CA-ES* de la recentment clausurada Incyta), com d'iniciatives públiques (el programa *Salt* de la Generalitat Valenciana o *InterNostrum* de la CAM i la Universitat d'Alacant). Disposen, a més, de l'experiència de la traducció d'*El Periódico de Catalunya* o el *Segre*. L'experiència d'*El Periódico de Catalunya* ha estat un dels majors èxits en aquest camp, ja que amb un senzill programa de traducció (una memòria de traducció) s'han aconseguit uns resultats excel·lents tant pel que fa a la rapidesa i a l'efectivitat, com a l'acollida de la versió en català (el tiratge diari d'exemplars en català està al voltant de 60.000 (Montoliu, 2001).
6. Finalment, en el camp publicitari observem que aquest tipus de traducció es realitza exclusivament en la direcció lingüística del castellà al català, i advertim també que existeix una subsidiarietat pregonada dels anuncis en català respecte dels anuncis en castellà (Sabaté, 1999). Un exemple ja emblemàtic és el que comenta aquest autor (1999: 204) sobre l'intent de traduir al català l'eslògan de l'anunci de Coca-Cola «La chispa de la vida» per incloure'l al diari *Avui*. Va ser l'any 1976 i es va intentar traduir per «La guspira de la vida», el resultat, però, va ser que aquesta proposta no va qualificar perquè era excessivament calcada de l'original castellà, de manera que es va optar per deixar l'eslògan en la seua forma castellana. Aquesta subsidiarietat respecte del castellà ha

continuat al llarg de les dècades següents (Torrent, 1997). Recordem si més no anuncis com el de Margaret Astor en què l'eslògan «¡Algo salvaje!» es mantenia també en la forma castellana en l'anunci en català.

En conjunt, observem que la traducció entre català i castellà és present en diversos àmbits d'ús, tot i que no és en la mateixa proporció en les dues direccions lingüístiques (del català al castellà i del castellà al català): en l'àmbit l'audiovisual, per exemple, la pràctica de la traducció del català al castellà és superior que en la direcció del castellà al català. Traduir per a uns lectors capaços de llegir i expressar-se en castellà converteix la traducció en poc rendible des del punt de vista econòmic, i poc justificable des del punt de vista artístic. En la resta d'àmbits, però, la situació sembla la contrària, el volum de traduccions és més elevat en la direcció del castellà al català, i la raó s'ha de buscar en el procés de normalització del català. La traducció del castellà al català en determinades esferes s'ha erigit en un poderós instrument de normalització de la llengua catalana, i per garantir l'èxit del procés de normalització s'ha establert un marc legal que ha emparat i protegit tant la llengua com la traducció al català. Ens referim a camps com l'administratiu o l'audiovisual. En la resta d'àmbits l'absència de mesures legals s'ha vist compensada únicament per iniciatives, premis i subvencions de diferents institucions, en especial en àmbits com el literari o el científicotècnic.

Ara bé, seria erroni pensar que sols la direcció del castellà al català es justifica en aquest context normalitzador. El cas invers, el de la traducció del català al castellà, també és conseqüència del mateix procés de normalització de la llengua: en assolir-se un cert grau de normalitat en l'escriptura i l'expressió en català, s'obren les portes a la traducció del català al castellà. En aquest sentit, per exemple podem dir que la traducció de textos literaris al castellà gaudeix ja d'una llarga tradició (des dels anys seixanta apareixen cada any al voltant de dos títols traduïts, Romaguera, 1988), i també en la darrera dècada la traducció audiovisual ha ençetat el seu camí a partir de la traducció de productes audiovisuals originalment escrits en català.

El procés, però, no ha conclòs encara i hi ha molta feina per fer. En el terreny jurídic, per exemple, la traducció entre aquestes llengües és pràcticament anecdòtica i en el científicotècnic és encara poc rellevant a causa de la presència aclaparadora de l'anglès i la seua consideració com a llengua d'expressió de la ciència. Tot i això, mirant el conjunt dels àmbits exposats, la traducció entre català i castellà comença a ocupar un espai en el panorama traductor actual.

Paral·lelament a la seua presència en aquests àmbits d'ús han sorgit les primeres investigacions al voltant de les peculiaritats d'aquesta pràctica traductora, tot i que els treballs són també encara incipients. De fet, per considerar plenament inaugurada l'activitat investigadora en aquest o en qualsevol altre domini calen una sèrie de condicions que la propicien, en el nostre cas calia una conjuntura sociopolítica favorable. Així, hem hagut d'esperar: 1) que es consolidés el procés de normalització del català en els diferents àmbits d'ús, 2) que es generés una necessitat de traducció entre aquestes llengües —cosa que no ocorria abans de la recuperació de les institucions autonòmiques—, i 3) que la universitat, com a expo-

nent de l'activitat investigadora, inclogués assignatures de traducció entre català i castellà en els plans d'estudis de les titulacions de Traducció i Interpretació (fet que s'ha produït ja a la Universitat d'Alacant, la Universitat Autònoma de Barcelona, la Universitat Jaume I, la Universitat Pompeu Fabra, la Universitat de València o la Universitat de Vic).

Aquests tres esdeveniments han fet possible que l'espai reservat a l'activitat traductora en els diferents camps i combinacions lingüístiques ampliés també els seus dominis a la didàctica i, lligada amb ella, a la investigació. Sorgeix així la necessitat de conèixer en profunditat l'objecte de treball i la matèria d'estudi, cosa que justifica l'emergència i la necessitat de la recerca. Ha calgut, però, que el procés de normalització de la llengua catalana encetés el seu rodatge per fer possibles unes condicions favorables per a la investigació. Tanmateix, el panorama, és, com diem, encara incipient.

Els estudis que apareixen són fonamentalment de tipus descriptiu,² i a aquests se sumen estudis històrics, els quals, aquests sí, gaudeixen d'una tradició més llarga. Els estudis descriptius estan centrats en varietats concretes de traducció, com és la traducció administrativa, amb treballs com els de Duarte (1980) *El català llengua de l'administració*, (1981) *Curs de llenguatge administratiu*, (1982) «Lenguas en contacto: el estándar y el lenguaje administrativo», (1984a) «Els nivells d'influència castellana en el llenguatge administratiu català», (1984b) «Criteris per a la traducció administrativa entre el català i el castellà», (1993) «Introducción a la traducción jurídica y administrativa»; o Duarte, Alsina i Sibina (1991) *Manual de llenguatge administratiu*), per citar-ne alguns.

Els estudis de caire històric, per la seva part, se circumscriuen fonamentalment a dos períodes: l'època medieval i el segle xx, i entre ells estarien els de Riquer (1946) *Traducciones castellanas de Ausiàs March en la Edad de Oro*, (1974) *Tirante el Blanco*, (1990a) «La difusió del *Tirant lo Blanc*», (1990b) *Ausiàs March, Poesías*; Riera i Sans (1989) «Catàleg d'obres en català traduïdes en castellà durant els segles xiv i xv»; Santoyo (1995) «El siglo xiv: Traducciones y reflexiones sobre la traducción»; Martines (1997) *El Tirant poliglota*, i Cabré (2002) «Algunes imitacions i traduccions d'Ausiàs March al segle xvi», entre d'altres.

Després d'aquestes primeres fases d'estudis descriptius i de la consolidació dels estudis històrics de més llarga tradició, cal que el panorama investigador s'amplie. Han d'encetar el camí els estudis aplicats, com els dedicats a la didàctica de la traducció entre aquestes llengües o a la crítica i avaluació de traduccions. També mereixen atenció l'estudi i la descripció de les modalitats de traducció més recents en aquesta combinació lingüística, com la traducció de la publicitat, la traducció audiovisual (la subtitulació i el doblatge, o les noves modalitats de traducció, cf. Mayoral, 1999), o la traducció de productes informàtics, entre d'altres. El procés s'hauria de completar amb l'aparició d'estudis empíricoexperimentals centrats en el procés cognitiu de la traducció entre aquestes llengües i en el grau de bilingüisme

2. Per a una classificació detallada de les branques de la Traductologia (estudis teòrics, estudis descriptius i estudis aplicats) vegeu Hurtado, 2001: 146-169.

dels traductors; pensem que aquest tipus de treballs poden obrir una branca d'estudi força atractiva, ja que l'avaluació i la comparació dels nivells de bilingüisme en el procés de traducció és potser un dels camps d'anàlisi en què aquesta traducció pot aportar dades d'especial rellevància.

Podem dir, per concloure, que la traducció entre català i castellà ofereix un camí d'estudi engrescador tant per la quantitat de camps d'estudi que queden erms com per les dades que pot aportar al coneixement del procés traductor. En aquest camí, però, no hi mancaran també dificultats, com és, especialment, l'escassetat d'estudis precedents i la presència minsa de traduccions entre català i castellà en alguns dels camps professionals, a més de l'absència de dades concretes sobre el volum de traduccions en tots els àmbits, a excepció de l'editorial. Ara bé, tant la investigació com la consolidació progressiva d'aquest tipus de traducció són necessàries per al reconeixement social d'aquesta pràctica traductora i per al seu reconeixement com a àmbit de recerca dins d'una teoria general sobre la traducció.

Bibliografia

- BACARDÍ, Montserrat (1997). *Traducció del català al castellà i del castellà al català* [projecte docent, inèdit]. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- (2001). «Traduir el *Quixot* al català: més enllà de la intel·ligibilitat». *Revista de Catalunya*, 165: 70-78.
- BACARDÍ, Montserrat; ESTANY, Imma (1999). «La mania cervantica. Les traduccions del *Quixot* al català (1836/50-1906)». *Quaderns. Revista de Traducció*, 3.
- CABRÉ, Lluís (2002). «Algunes imitacions i traduccions d'Ausiàs March al segle XVI». *Quaderns. Revista de traducció* 7: 59-82.
- DUARTE, Carles (1980). *El català llengua de l'administració*. Barcelona: Indesinenter.
- (1981). *Curs de llenguatge administratiu*. Barcelona: Teide (3a ed.).
- (1982). «Lenguas en contacto: el estándar y el lenguaje administrativo». *Herri-Arduralaritzazko Euskal Aldizkaria*, 4: 117-120.
- (1984a). «Els nivells d'influència castellana en el llenguatge administratiu català». *Llengua i Administració*, 11, abril 1984, pàg. 8.
- (1984b). «Criteris per a la traducció administrativa entre el català i el castellà». *Llengua i Administració*, 12, juny 1984, pàg. 5.
- (1993). «Introducción a la traducción jurídica y administrativa». *Llengua i administració*. Barcelona: Columna.
- DUARTE, Carles; ALSINA, Àlex; SIBINA, Segimon (1991). *Manual de llenguatge administratiu*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Escola d'Administració Pública.
- HURTADO, Amparo (2001). *Traducción y Traductología. Introducción a la Traductología*. Madrid: Cátedra.
- MARTINES, Vicent (1997). *El Tirant poliglota*. Barcelona: Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MAYORAL, Roberto (1999). «Nuevas perspectivas para la traducción audiovisual» [conferència]. Facultat de Filologia y Traducción. Universidad de Vigo, 7-10 de juliol de 1999.
- MONTOLIU, César (1998). «Informe sobre el sistema de traducción automática del Periódico de Catalunya». *Puntoycoma*, 51,

- <http://europa.eu.int/comm/translation/bulletins/puntoycoma/51/periodico.htm> [Consulta 15 de setembre de 2003.]
- RIERA I SANS, Jaume (1989). «Catàleg d'obres en català traduïdes en castellà durant els segles XIV i XV». A: FERRANDO, Antoni (ed.). *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. València: Institut de Filologia Valenciana/ P.A.M.
- RIQUER, Martí de (1946). *Traducciones castellanas de Ausiàs March en la Edad de Oro*. Barcelona: Instituto Español de Estudios Mediterráneos.
- (1974). *Tirante el Blanco*. Madrid: Espasa Calpe.
- (1990a). «La difusió del *Tirant lo Blanc*». *Aproximació al Tirant lo Blanc*. Barcelona: Quaderns Crema.
- (1990b). *Ausiàs March, Poesías*. [Traducció de Jorge de Montemayor, Barcelona: Planeta.]
- (a cura de) (1991). *Tirante el Blanco*. Barcelona: Planeta.
- ROMAGUERA, Joaquim (1988). «Traduccions entre llengües de l'Estat espanyol». *Revista de Catalunya*, 21: 135-142.
- SABATÉ, Joan (1999). *La publicitat en català*. Barcelona: Pòrtic.
- SANTOYO, Julio César (1985). *El delito de traducir*. Lleó: Universidad de León.
- (1995). «El siglo XIV: Traducciones y reflexiones sobre la traducción». A: RECIO, Roxana (ed.). *La traducción en España ss. XIV-XVI*. Lleó: Universidad de León.
- TELEVISIÓ DE CATALUNYA (1997). *Criteris Lingüístics sobre Traducció i Doblatge*. Barcelona: Edicions 62.
- TORRENT, Anna Maria (1997). «Els espots». A: BASSOLS, Margarida; RICO, Albert; TORRENT, Anna Maria (eds.) (1997). *La llengua a TV3*. Barcelona: Empúries.
- TOURY, Gideon (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/ Filadelfia: John Benjamins.